

Sveriges ekonomi år 2010

Den framtida tillväxttakten kommer att bli lägre än den som framkom under 1960-talet och 1970-talets första hälft. Men det är helt osannolikt att de senaste årens stagnation kommer att fortsätta, skriver Ragnar Bentzel i denna artikel om de långsiktiga utvecklingsmöjligheterna i den svenska ekonomin.

Denna artikel är ett försök att ange några centrala drag i den svenska ekonomins utveckling på 30 års sikt. Bakgrunden är att jag nyligen avslutat en utredning om dessa ting för 1981 års energikommitté (EK81), dvs den utredning som skall dra upp riktlinjerna för den beslutade kärnkraftsavvecklingen i Sverige. Mitt uppdrag var att teckna en bild av den samhällsekonomiska omgivning i vilken kärnkraftsavvecklingen skall äga rum i början av nästa sekel. Här skall jag i korthet sammanfatta min rapport till EK81¹ samt redovisa några av de reflexioner som ett uppdrag av denna karaktär ger upphov till.

Att göra prognoser över den samhällsekonomiska utvecklingen fram till en nära 30 år avlägsen tidpunkt är en vanskelig uppgift. Under dessa 30 år kan så många oväntade händelser inträffa, att man kan ifrågasätta det meningsfulla i att försöka förutsäga vad som komma skall. Är inte varje sådant försök på förhand dömt att misslyckas? Den teoretiska apparat man har till sitt förfogande är ytterst ofullständig och man måste huvudsakligen förlita sig på analyser av gamla trender. En, för möjligheterna till framgång i prognosarbetet,

Professor RAGNAR BENTZEL vid Uppsala universitet har i sin forskning bland annat ägnat sig åt analyser av långsiktig ekonomisk utveckling.

alldeles avgörande fråga blir då huruvida de samhällsekonomiska variablernas trender normalt är så stabila att de verkligen kan utnyttjas såsom grundvalar för någorlunda verklighetsnära prognoser.

Denna fråga kan delas upp i två delar. Den ena av dessa gäller stabiliteten i konstaterade historiska trender och den andra gäller dessa trenders fortsättning i framtiden. I de följande två avsnitten kommer dessa två delfrågor att diskuteras. Därvid kommer den första att belysas genom en redogörelse för hur tidigare utförda långsiktiga prognoser "slagit in". Den andra delfrågan belyses genom en diskussion av huruvida de senaste årens oförmånliga ekonomiska utveckling i vårt land är att betrakta såsom ett temporärt fenomen eller såsom ett definitivt brott i den långsiktiga trenden.

Min rapport till energikommittén innehåller ett par kapitel där jag presenterar numeriskt specificerade prognoser över nationalproduktens, försörjningsbalansens och produktionsstrukturens förändringar fram till år 2010. Dessa beräkningar skall jag dock inte gå närmare in på här. Det må räcka med påpekandet att min slutsats beträffande BNP-utvecklingen blir en ökning på genomsnittligt ungefär 2 procent per år.

¹ Svensk ekonomi i ett 30-årsperspektiv, DSI 1983:12, Stockholm.

Den stora osäkerhet som av naturliga skäl vidlåder mycket långsiktiga prognoser gjorde det, enligt min mening, motiverat att komplettera de numeriska kalkylerna med en mera fantasifull "frihandsteckning" av den svenska ekonomins utseende år 2010. En central tes bakom detta något spekulativa scenario är att vi kanske står inför ett nytt historiskt utvecklingskede i vilket industrin i traditionell mening inte längre kommer att fungera såsom motor i tillväxtprocessen. En annan tes är att utvecklingen på dataområdet kommer att revolutionera betingelserna inte bara för såväl varu- som tjänsteproduktion utan även för människornas levnadsmönster. Det sista avsnittet i denna uppsats ägnas åt en diskussion av detta scenario.

Träffsäkerheten i tidigare långsiktiga prognoser

Att göra en omfattande statistisk undersökning av träffsäkerheten i tidigare gjorda prognoser med 30-åriga tidsperspektiv är inte möjligt. Tillgången på prognoser, användbara för detta ändamål, är starkt begränsad. De, vars träffsäkerhet idag låter sig bedömas, är endast sådana som utfördes vid 1950-talets början eller tidigare och det är inte många. Inte heller finns det särskilt många 20-årsprognoser att tillgå. För att i någon mån råda bot på denna "materialbrist" tillgrip jag i min rapport det knepet att själv i efterhand konstruera två "hypotetiska" prognoser genom enkla trendframskrivningar.

Endast fyra av de undersökta prognoserna gällde tidsperioder på 20 år eller mera. Det först publicerade av dessa var Schumpeters förutsägelse år 1943 i *Capitalism, Socialism and Democracy* att den amerikanska nationalprodukten under femtioårsperioden 1928—1978 skulle stiga med 2 procent per år, vilket med hänsyn tagen till den långa

tidsperioden och den osäkerhet som rådde vid prognostidpunkten måste betraktas såsom en ganska lyckad prognos. Den verkliga ökningen blev 3 procent per år.

År 1944 publicerade Colin Clark ett arbete, *The Economics of 1960*, där han för en lång rad i-länder och u-länder presenterade prognoser av BNP per capita och några andra ekonomiska variabler. Träffsäkerheten i dessa prognoser varierade mycket från land till land. För såväl USA som Storbritannien blev emellertid prognoserna över BNP per capita anmärkningsvärt lyckade. För de två länderna förutsåg Clark ökning- ar på 2,2 resp 1,0 procent per år. Motsvarande verkliga värden blev 2,1 resp 0,6 procent.

I en skrift från 1959 *Perspektiv på Västeuropas utveckling 1955—1975* presenterade Ingvar Svennilson prognoser över BNP-utvecklingen inom olika ländergrupper, de sex, de sju, Storbritannien och Irland samt Norden. Han laborerade där med tre olika alternativ. Av dessa kom det mest optimistiska att stämma ganska väl med verkligheten.

I en år 1965 publicerad skrift, *Reflexions pour 1984*, gjorde en grupp franska ekonomer den förutsägelsen, att Frankrikes nationalprodukt skulle växa med 5 procent per år fram till 1985. Mycket tyder på att den prognosen blir någorlunda realistisk. Hittills har ökningen uppgått till drygt 4 procent, och en felmarginal på en procentenhet är inte mycket att säga om.

De av mig gjorda "hypotetiska" prognoserna, av vilka en gick från 1930 till 1960 och en från 1950 till 1980, behandlade försörjningsbalansens poster liksom även produktionsstrukturen. Som prognosmetod användes en ren framskrivning av tidigare 30-årstrender. I dessa kalkyler blev träffsäkerheten i fråga om BNP-utvecklingen mycket god. Felmarginalen blev i båda fallen endast 0,2 procentenheter. För försörj-

ningsbalansens övriga poster blev dock marginalerna väsentligt större. För industri och för samfärdsel kom produktionskalkylerna någorlunda nära verkligheten. För de övriga näringsgrenarna blev dock utfallet väsentligt sämre.

Träffsäkerheten i prognoser, som gjorts med ett 10 à 15-årigt tidsperspektiv är mycket varierande. Några av de i den första ASEPELT-volymen, *Europe's Future in Figures*, presenterade prognoserna från 1960 till 1970 blev ganska lyckade. Dessa är dock närmast att betrakta såsom undantagsfall. De mycket ambitiöst utplagda kalkylerna i *America's Needs and Resources* (1974) samt *Europe's Needs and Resources* (1961) blev helt misslyckade och den likaledes ambitiöst utplagda studien av Department of Labour, *Patterns of Economic Growth* (1970), blev inte mycket bättre. Detsamma kan sägas om 1965- och 1970-års långtidsutredningars framskrivningar till 1980. Felmarginalerna där blev stora, vilket givetvis sammanhänger med den "onormala" utvecklingen under 1970-talets senare del.

Några långtgående slutsatser kan givetvis inte dras av den gjorda genomgången av olika prognoser. Den omständigheten att de mest långsiktiga visat bättre träffsäkerhet ifråga om tillväxttakt än de mera kortsiktiga, ger dock en antydning om att utsikterna till någorlunda realistiska prognoser inte minskar utan snarare ökar med periodlängden. Detta är i själva verket inte särskilt överraskande. För ekonomier som uppvisar oregelbundna svängningar kring en någorlunda stabil trend skall den effekten framkomma.

Eftersom flera av de här redovisade prognoserna över *nationalproduktens* utveckling givit någorlunda verklighetsnära resultat kan man inte göra gällande att de tyder på att uppställandet av mycket långsiktiga prognoser skulle vara en hopplös uppgift. Att à priori utdöma sådana såsom meningslösa är

inte motiverat. Eftersom alla långsiktiga prognoser till dominerande del måste baseras på tidigare trender, blir dock utsikterna till realistiska resultat i hög grad beroende av trendernas stabilitet. Ett kraftigt, oförutsett trendbrott under prognosperioden förstör möjligheterna till verklighetsnära resultat.

Det som nu sagts har gällt BNP-prognoser. Ifråga om försörjningsbalansens olika poster och produktionen inom olika sektorer förefaller situationen vara en annan. Därvidlag är utsikterna till verklighetsnära prognoser avsevärt sämre, vilket givetvis beror på att trenderna är mindre stabila i dessa posters utveckling än i nationalproduktens. Man har nog anledning till den allra största försiktighet vid uppställandet och tolkningen av långsiktiga prognoser rörande sådana variabler som investering, privat konsumtion, offentlig konsumtion, industriproduktion etc.

Står vi inför en permanent stagnation?

Under de hundra år som förflöt från industrialismens genombrott i vårt land fram till 1970-talets början uppvisade den svenska ekonomin en nästan oavbruten tillväxt. Då få avbrott som förekom var huvudsakligen sådana som betingades av krig eller internationella depressioner. De sträckte sig dock i inget fall över längre tidsperioder än 4 à 5 år.

Från 1870 till 1970 ökade den svenska nationalinkomsten, mätt per capita och i fasta priser, med 2,3 procent per år i genomsnitt. Den siffran inrymmer dock stora skillnader mellan olika delperioder. Tillväxttakten var sålunda låg under de två världskrigen samt under 1930-talet. Den var speciellt hög under 1920- och 1960-talen då den uppgick till närmare 4,5 procent per år.

Den tidigare trenden i nationalproduktens utveckling fortsatte under

1970-talets första hälft och uppgick då till "normala" 2,3 procent per år. Sedan blev det dock nästan tvärstopp. Efter 1974 har BNP per capita praktiskt taget helt stagnerat. Den utvecklingen är historiskt sett helt unik. Man kan inte finna någon enda 8-årsperiod efter 1870 under vilken en liknande stagnation ägt rum. Varken de svackor i utvecklingen som inrymmer de två världskrigen eller de som inrymmer 1920- och 1930-talets depressioner var lika utdragna.

De senaste decenniernas utveckling i vårt land är internationellt sett ingalunda unik. I alla industriländer var den ekonomiska tillväxten exceptionellt hög under 1960-talet och överallt skedde en kraftig tillväxtretardation vid 1970-talets mitt. I OECD-länderna uppgick den genomsnittliga tillväxttakten under perioden 1960—1974 till 5,5 procent per år, men under de därpå följande åren har den stannat vid 1,8 procent.

Orsakerna till 1970-talets trendbrott i OECD-länderna har av naturliga skäl blivit föremål för en omfattande diskussion. Därvid har meningarna gått ganska mycket isär och flera olika förklaringar har givits. Som en systematisering skall här de framförda uppfattningarna indelas i fem grupper alltefter de hypoteser de representerar. Dessa hypoteser kan kortfattat anges på följande sätt:

1) Att 1970-talets trendbrott är resultatet av ett antal tillfälliga störningar, vilka dock inte utgör något hinder för en återgång till föregående decenniums höga tillväxttakter.² Bland de störningar som brukar anföras kan här nämnas oljeprishöjningarna, den väldiga ökningen av den internationella likviditeten i början på 1970-talet samt Sovjets och Kinas stora spannmålsköp på världsmarknaden.

2) Att 1960-talets snabba ekonomiska tillväxt var betingad av en serie speciellt gynnsamma omständigheter och att 1970-talets utveckling markerar en återgång till mera normala förhållanden.³ Såsom speciellt gynnsamma omständigheter under 1960-talet har anförts bl a följande: upphämtningen av det sk teknologiska gapet mellan USA å ena sidan och Europa och Japan å andra sidan, den internationella handelns liberalisering genom tillkomsten av de två handelsblocken EG och EFTA samt raden av mera generella tullsänkningar, ett successivt sjunkande realpris på olja samt en omfattande överföring av arbetskraft från jordbruket till stadsnäringarna.

3) Att det under 1970-talet skett en rad långsiktiga förändringar i industriländernas ekonomier, vilka minskat effektiviteten i dessas funktionssätt. Bland sådana förändringar har anförts bl a produktivetsminskande omställningar av näringslivet till följd av oljeprishöjningarna, Bretton Woods-systemets kollaps, en desorganisation av industristrukturen på grund av NIC-ländernas exportexpansion, en omprioritering av full-sysselsättnings- och prisstabiliseringsmålen med därav följande deflationspolitik samt en minskad flexibilitet förorsakad av politiska åtgärder för näringslivets demokratisering.⁴

4) Att utvecklingen under 1970-talet innebar inledningen till ett nytt utvecklingskede innebärande en övergång från det tidigare industrisamhället till en ny typ av samhälle, stundom kallat det postindustriella samhället, som karakteriseras av att industrin förlorat sin ledande roll i tillväxtprocessen, en låg tillväxttakt, stor tjänsteproduktion, stor

² OECD [1977].

³ Se t ex M. Abramovitz [1977].

⁴ Se M. Olson [1982].

offentlig sektor och kort arbetstid.⁵ Som argument för denna uppfattning har anförts en rad empiriska fakta såsom den sk avindustrialiseringen, den offentliga sektorns väldiga expansion, det ökade inslaget av tjänster i konsumtionen, den ökade vikt miljöhänsyn fått vid den ekonomiska politikens utformning samt accepterandet av trygghetskapande men effektivitetsminskande arbetsmarknadspolitik.

5) Att världsekonomin kommit in i en nedåtgående fasen av en Kondratieff-cykel.

Vid en bedömning av den framtida utvecklingen i vårt land under de kommande decennierna är det av central betydelse att ta ställning till realismen i de nu nämnda hypoteserna. De implicerar ju helt olika utvecklingsriktningar. Är hypotesen 1 riktig kan vi vara optimistiska och hoppas på hög tillväxt i framtiden. Är hypotesen 2 riktig, måste vi vara försiktiga och är dessutom hypotesen 3 riktig finns anledning till ännu större försiktighet. Och är den postindustriella hypotesen eller Kondratieff-hypotesen riktig kommer de senaste årens stagnation kanske att fortsätta.

Det är med all sannolikhet inte så, att en och endast en av de här anförda hypoteserna är sann och de andra falska. Bortsett från Kondratieff-hypotesen — som har mycket kurvmystik och teorilöshet i sig — torde var och en av dem innehålla ett korn av sanning och ingen av dem säga hela sanningen. Det är svårt att förneka att industriländernas ekonomier under 1970-talets början utsattes för många jämviktsstörande chocker — framför allt genom oljeprisexplosionen — och att dessa påverkade tillväxten negativt. Det är också svårt att förneka, att tillväxtbetingelserna var exceptionellt gynnsamma under 1960-talet. Det är lika svårt att förneka att det efter 1970-talets mitt framkom-

mit en serie effektivitetsminskande omständigheter. Realismen i den postindustriella hypotesen är kanske mera diskutabel. Mycket beror på hur man uppfattar den. Läger man emellertid huvudvikten vid industrins avtagande förmåga att fungera som motor i tillväxtprocessen, tjänstesektorns expansion, det ökade hänsynstagandet till miljö- och trygghetsfrågor samt människornas ökade motvilja mot att flytta från en ort till en annan, finns det ett betydande empiriskt stöd för hypotesen ifråga. Den kan definitivt inte avfärdas såsom helt orealistisk.

Att den stagnation, som började vid 1970-talets mitt, blivit så långdragen skulle, tycker man kanske, tala till förmån för de mera långsiktiga hypoteserna ovan, dvs de som numrerats 3, 4 och 5. Detta är emellertid inte självklart. Det utdragna förloppet kan i stället förklaras av ekonomiernas inneboende trögheter och anpassningssvårigheter. Åtminstone för vårt lands del förefaller det troligt att en bristande anpassningsförmåga — såväl ifråga om produktionsinriktning som konsumtionens storlek — utgjort ett väsentligt hinder för ekonomins återgång till ett tillväxtstadium.

Om man nu accepterar den ovan framförda tesen att det, på ett undantag när, ligger ett korn av sanning i alla de ovan beskrivna hypoteserna kan den slutsatsen dras, att den framtida tillväxttakten kommer att bli klart lägre än den som framkom under 1960-talet och 1970-talets första hälft. Den tidens trend är definitivt bruten. Därmed är dock inte sagt, att de senaste årens stagnation kommer att fortsätta. En sådan utveckling förefaller helt osannolik. En viss, om än jämförelsevis långsam, tillväxt har vi all anledning vänta oss för vårt lands del. Hur långsam tillväxten

⁵ Se D. Bell [1978], G. Katona och B. Strumpel [1978] samt J. Naisbit [1983].

blir kommer sannolikt att i hög grad bestämmas av den svenska ekonomins förmåga att anpassa sig till de nya situationer som ständigt framkommer samt av den styrka varmed de postindustriella tendenserna kommer att göra sig gällande.

Ett scenario för 2000-talets början

Som ovan nämnts gjorde jag i min rapport till energikommittén den prognosen att vårt lands nationalprodukt fram till år 2010 skulle öka med omkring 2 procent per år. Det är en väsentligt lägre siffra än dem som angivits i de senaste långtidsutredningarnas mera långsiktiga perspektiv. Sålunda räknade man i 1975 års utredning med en tillväxt på mellan 2,0 och 4,6 procent under 1980-talet och i 1978 års utredning räknade man med 3,2 procent fram till 1990 och 2,2 procent under 1990-talet. I 1980 års utredning var man lite försiktigare och angav 2,4 procent fram till 1990. I 1984 års utredning anges för 1980-talet 1,9 procent per år samt för 1990-talet 1,8 alternativt 2,7 procent per år.

Oavsett om nationalprodukten i vårt land kommer att stiga 1, 2 eller 3 procent per år under de närmaste decennierna, kommer det svenska samhället utan tvivel att genomgå en radikal omvandling fram till år 2010. Den tekniska utveckling, som idag försiggår och som rimligen kommer att fortsätta i framtiden, kommer med all sannolikhet att få revolutionerande konsekvenser för arbetslivet och för människornas sätt att leva överhuvud taget. Samtidigt kommer den ökade välfärd, som förhoppningsvis kommer till stånd, att leda till förändringar i människornas värderingar och i deras levnadsmönster. Man skall naturligtvis alltid akta sig för metafysiska spekulationer, men det är svårt att värja sig mot tanken att vi idag

står på tröskeln till ett nytt historiskt utvecklingsskede, som alltefter den företeelse man vill betona kan kallas det postindustriella samhället, det postmaterialistiska samhället, informations-samhället, servicesamhället eller något annat.

De nu nämnda typerna av samhällen är teoretiska konstruktioner. De är besläktade med varandra men skiljer sig åt på vissa centrala punkter. Det postindustriella samhället, med de karakteristiska som ovan nämnts, uppfattas vanligen såsom en mer eller mindre naturlig efterföljare till industrisamhället. Det postmaterialistiska samhället är däremot en ideologisk konstruktion som utmärks av en betoning av livskvalitet, miljö, ekologi. Denna ideologi, som har mycket gemensamt med "gröna vågen", är att uppfatta såsom en förändring av människornas grundläggande värderingar. Konkret skulle, såvitt man kan se, ett postmaterialistiskt samhälle innebära ungefär detsamma som ett postindustriellt samhälle.

Ett informationssamhälle utmärks därav att en majoritet av befolkningen ägnar sig åt att insamla, bearbeta och sprida information. Dess framväxt är inte ideologiskt betingad och inte heller någon naturlig följd av industrisamhällets utmognad utan i stället en konsekvens av den teknologiska utvecklingen. Eftersom tjänstesektorn måste expandera starkt på de varuproducerande sektorernas bekostnad, blir ett sådant samhälle också ett servicesamhälle. Dess konkreta innebörd blir likartad med det postindustriella samhällets. Det har ju också gjorts gällande att det just är informationssamhället som konstituerar det postindustriella samhället.

Det är mycket osannolikt att en eventuell övergång från dagens industrisamhälle till ett postindustriellt eller något därmed besläktat samhälle skulle ske snabbt. All erfarenhet säger oss att samhällsomvandlingar av mera genomgri-

pande natur är tidsmässigt långdragna processer. Det är därför svårt att bedöma den styrka varmed eventuella postindustriella eller liknande tendenser kan komma att göra sig gällande i framtiden. Detta är dock inget motiv för att vid framtidsbedömningar helt negligera sådana tendenser och enbart förlita sig på extrapolationer av gamla trender. Är det något vi kan vara alldeles säkra på, så är det att allting inte kommer att förbli som förr.

Att den tekniska utvecklingen i hög grad kommer att bidra till den framtida samhällsomvandlingen förefaller helt klart. Såvitt man idag kan se, blir det de teknologiska framstegen på elektronikens, och speciellt på mikroprocessornas, område som därvid kommer att dominera. Dessa framsteg kommer med all sannolikhet att revolutionera betingelserna för industriell produktion och för de tjänsteproducerande sektorernas arbetsmetoder och organisation. De kommer rimligen också att medföra stora förändringar i hushållsarbetet och i människornas sätt att leva överhuvud taget.

Inom produktionslivet har under senare år datoriseringen spritt sig snabbt. Den spridningsprocessen kommer naturligtvis att fortsätta. Inom industrin kommer den traditionella typen av arbete att successivt försvinna; arbetet kommer att övertas av robotar och självstyrande processer. 2000-talets arbetare kommer att sitta framför en dator och huvudsakligen ha kontrollfunktioner. Detta arbete kommer till stor del att kunna utföras på andra ställen än där materialbearbetningen sker.

I framtidens informationssamhälle kommer majoriteten av alla sysselsatta att arbeta med att insamla, bearbeta och sprida information. Vad vi har att vänta därvidlag kan vi få en viss uppfattning om genom att se till utvecklingen i USA. År 1950 var 17 procent av den amerikanska arbetskraften sysselsatt

med informationsgöromål. Vid 1980-talets början hade detta procenttal ökat till 60. Samtidigt hade andelen som arbetade med varuproduktion sjunkit till 13 procent.⁶ Om man får tro dessa siffror — jag har tyvärr inte kunnat kontrollera dem — är det sålunda inte obefogat att för USA:s del tala om en övergång från industrisamhälle till informationssamhälle och med all sannolikhet kommer en liknande utveckling att ske i vårt land.

Blir arbetskraften överflödig?

Det är en vanlig föreställning, ofta förknippad med tankar liknande dem som ligger bakom den postindustriella hypotesen och just nu aktualiserad av den stora arbetslösheten i Europa, att den snabba tekniska utveckling vi nu har att vänta under de kommande decennierna, kommer att göra mänsklig arbetskraft överflödig och leda till arbetslöshet. Den föreställningen är ingalunda ny. Liknande tankegångar framfördes redan i industrialismens barndom för snart 200 år sedan. Få, om ens någon, föreställning om samhällsekonominns sätt att fungera har blivit så grundligt vederlagd av verkligheten. Allt ifrån dess första början har den industriella epoken varit förenad med teknisk utveckling utan att arbetslösheten ökat på lång sikt. I stället har arbetslösheten minskat radikalt. Och om man ser till den senaste tidens utveckling kan man konstatera, att sysselsättningen ökat mycket kraftigt i USA och Japan — långt mera än folkmängden — trots att en snabb teknisk utveckling ägt rum där.

Det är visserligen sant, att teknisk utveckling temporärt och lokalt kan framkalla arbetslöshet på grund av diverse trögheter. I ett längre tidsperspek-

⁶ Uppgifterna hämtade från J. Naisbitt, anført arbete.

tiv är emellertid situationen en annan. All empirisk erfarenhet motsäger existensen av ett långsiktigt positivt samband mellan teknisk utveckling och arbetslöshet.

Sedan lång tid tillbaka har veckoarbetstiden successivt sjunkit och med all sannolikhet kommer den att sjunka även i framtiden. Man kan nog lugnt utgå ifrån att 30-timmarsdagen kommer att var helt genomförd en bit in på det nya seklet. En generell sänkning ner till 30 timmar skulle, med hänsyn tagen till den (ganska ringa) ökning av antalet sysselsatta, innebära en minskning av det totala antalet arbetstimmar med ungefär 10 procent.

Industriproduktionen

På produktionssidan kan vi vänta oss en fortsättning på gamla trender så tillvida att jord- och skogsbrukets andelar av nationalprodukten kommer att minska samt att tjänstesektorernas andel kommer att öka. För de allra närmaste åren torde man också kunna räkna med att industrins produktionsandel kommer att öka; det är ju en nödvändig förutsättning för att vårt lands ekonomi skall kunna komma i balans igen. Vad som kommer att ske på längre sikt är däremot mera tveksamt. Det beror på om de senaste årens avindustrialisering kommer att fortsätta eller ej, efter den eventuella uppgången under 1980-talets senare del. Mycket talar här för en postindustriell utveckling, vilket innebär att industrin växer långsammare än nationalprodukten. Att sysselsättningen inom industrisektorn kommer att minska i framtiden förefaller helt oundvikligt.

Till stor del torde frågan om industriproduktionens framtida utveckling vara av rent terminologisk karaktär. Mycket kommer att bero på vad man i framtiden kommer att inlägga i ordet indu-

stri, dvs hur den med industriell varuproduktion förenade tjänsteproduktionen kommer att klassificeras. Att denna senare produktion kommer att öka kraftigt i förhållande till varuproduktionen förefaller uppenbart. Frågan är då huruvida den kommer att klassificeras såsom industri eller inte. Svaret på den fråga kommer att bli av stor betydelse för den statistiskt redovisade industriproduktionens utveckling. Den traditionella uppdelningen i industriproduktion och tjänsteproduktion är över huvud taget inte särskilt lämpad för beskrivningar och analyser av det framtida samhället.

Flertalet av de prognoser som gjorts av den långsiktiga utvecklingen i olika delar av världen tyder på produktionsökningar på 3 à 4 procent i industriländerna och 5 à 7 procent i utvecklingsländerna. En sådan utveckling skulle uppenbarligen utgöra en god grogrund för ökning av den svenska exporten på 3 à 5 procent, förutsatt att det svenska kostnadsläget inte rusar iväg samt att de svenska exportföretagen inte släpar efter andra länder ifråga om teknisk utveckling. Exportens framtida *inhåll* är svårare att bedöma. Mycket beror på hur de komparativa fördelarna kommer att utvecklas. Att vårt land även i framtiden kommer att ha komparativa fördelar på skogsindustrins område förefaller mycket troligt, men hur det blir på andra håll blir i mycket hög grad beroende på den allmänna ekonomiska utvecklingen i landet och hur tekniskt avancerad den svenska industrin kommer att bli. *Om*, emellertid, vårt land skall kunna bibehålla sin ställning som ett av världens rikaste länder, blir det rimligen nödvändigt att svensk export specialiseras på forsknings- och utbildningsintensiv produktion. Läkemedelsindustrins väldiga expansion under senare år är en god illustration till de möjligheter som kan skapas genom intensiv forskningsverksamhet. Dock skall man

noga akta sig för att tro att hela den svenska industrin i framtiden kommer att utgöras av enbart intelligensföretag. Även i framtiden kommer nog stora delar — kanske t o m huvuddelen av industrin att ägna sig åt framställning av mera traditionella produkter.

Kommunikationerna

Om man ser till de senaste trettio årens utveckling kan man konstatera, att hemarbetets underlättande genom introduktionen av nya hushållsmaskiner, förpackningsteknikens och djupfrysningsteknikens utveckling, detaljhandelns rationalisering m m medfört stora förändringar i människornas levnadsvanor. Vad som betytt mer än något annat är dock utvecklingen på kommunikationernas område. Bilismens, flygets och televisionens väldiga expansion har ju inneburit en revolution i människornas levnadsmönster.

Även i framtiden torde förändringarna på kommunikationernas område på ett dominerande sätt ingripa i människornas tillvaro. Den omvälvning, som framstegen på datateknikens område kan väntas medföra, har redan berörts. Med all sannolikhet kommer såväl bilismen som flyget att fortsätta sin expansion. Vidare kommer bildtelefonen och de ökade möjligheterna att se utländska tv-program att bli betydelsefulla inslag i "kommunikationskonsumtionen". En väsentlig fråga i sammanhanget är vilken framtid privatflyget kommer att gå tillmötes. Att små "familjeplan" kommer att bli var mans egendom, som bilen är idag, är ytterst osannolikt. Det förefaller dock långtifrån osannolikt att innehavet av sådana plan kommer att öka starkt. Kostnadsmässigt behöver de inte överstiga de många stora segel- och motorbåtar, som nu är så frekventa i våra sommarhamnar.

Bebyggelse och levnadsbetingelser

Beträffande den framtida bebyggelsen uppkommer frågan huruvida utvecklingen på dataområdet i kombination med sänkt arbetstid och allmän standardhöjning kommer att medföra en tendens till utflyttning från städerna till landsbygden. Den nya datatekniken ger möjligheter till en enkel informationsöverföring även på långa avstånd, varigenom kravet på personlig närvaro på arbetsplatsen minskar. Därigenom kommer människorna att kunna utföra sitt arbete i hemmet i långt större utsträckning än idag. De på arbetsplatsen tillbringade dagarna kan då inskränkas till ett minimum, vilket kommer att underlätta pendling från hem till arbetsplats.

Visst kommer den tekniska och ekonomiska utvecklingen under de kommande decennierna att medföra stora förändringar i människornas tillvaro. Kanske skall man dock akta sig för att alltför mycket dramatisera dessa förändringar. År 2010 kommer svenska folket att äta ungefär samma mat som idag, att bo i samma typ av bostäder, att bära ungefär samma typ av kläder etc. De mera genomgripande förändringarna torde även i framtiden hänföra sig till kommunikationernas område, främst datoriseringen och kanske även den ökade internationaliseringen, som kommer att möjliggöras genom utvecklingen på flygets och televisionens område. Det förefaller dock sannolikt att den tekniska utvecklingen kommer att påverka produktionsbetingelserna mera än konsumtionsbetingelserna.

Referenser

Abramovitz, M., [1977], *Rapid Economic Growth and its Realization*, i International Economic Association (utg) *Economic Growth and Resources*, Vol I. Proceedings of the Fifth World Conference of the International Economic Association held in Tokyo. 1977.

- Bell, D., [1976], *The Coming of a Post-Industrial Society*. Harmondsworth.
- Clark, C., [1947], *The Economics of 1960*.
- Bentzel, R., [1983], *Svensk ekonomi i ett 30-årsperspektiv*. Rapport till 1981 års Energikommitté. DsI 1983:12.
- Department of Labour (utg), [1970], *Patterns of Economic Growth*. Washington.
- Dewhurst, J. F., et. al., [1947], *Americas Needs and Resources*. New York.
- [1961], *Europe's Needs and Resources*. New York.
- Documentation Francaise, [1964], *Reflexion pour 1985*. Paris.
- Eklund, K., [1982], "Från rekordår till stagnation", i B. Södersten (utg) *Svensk ekonomi*. Borås.
- Geary, R. A., (utg), [1962], *Europe's Future in Figures*. Amsterdam.
- Katona, G. och Strumpel, B., [1978], *A New Economic Era*. New York.
- Krantz, O. och Nilsson, C. A., [1957], *Swedish National Product*. Kristianstad.
- Lindbeck, A., [1983], "The Recent Slowdown of Productivity Growth". *Economic Journal*, March.
- Långtidsutredningen 1975*. SOU 1975:89.
- Långtidsutredningen 1978*. SOU 1978:78.
- Långtidsutredningen 1980*. SOU 1980:52.
- Långtidsutredningen 1984*. SOU 1984:4.
- Naisbitt, J., [1983], *Megatrender*. Södertälje.
- OECD (edit), [1977], *Towards Full Employment and Price Stability*. Paris.
- Olson, M., [1982], *The Rise and Decline of Nations*. New Haven.
- Schumpeter, J., [1943], *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York.
- Svennilson, I., [1959], *Perspektiv på Vasteuropas utveckling*. Stockholm.
- Svensk Ekonomi 1966—1970 med utblick mot 1980*. 1965 års långtidsutredning SOU 1966:1.
- Svensk ekonomi 1971—1975 med utblick mot 1990*. 1970 års långtidsutredning. SOU 1970:71.